

Əlyazması hüququnda

ZAUR CƏLİL OĞLU HACIYEV

**YUXARI SINIF ŞAGIRDLƏRİNİN AZƏRBAYCAN
DÖVLƏTÇİLİYİNƏ SƏDAQƏT RUHUNDA
TƏRBIYƏSİNDƏ İDMAN MƏŞĞƏLƏLƏRİNDƏN
İSTİFADƏNİN
İMKANLARI VƏ YOLLARI**

5804.01 – ümumi pedaqogika, pedaqogikanın və təhsilin tarixi

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim
edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2016

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Fərahim Balakışi oğlu Sadıqov
pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor

Rəsmi opponentlər:

Sərdar Musa oğlu Quliyev
pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor

Hümeyir Hüseyn oğlu Əhmədov
pedaqogika üzrə elmlər doktoru

Aparıcı təşkilat:

Azərbaycan Dillər Universitetinin Pedaqogika kafedrası təklif olunur.

Müdafiə « 20 » sentyabr 2016-cı il tarixdə saat 14⁰⁰ da Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD.02.061 dissertasiya Şurasının iclasında kiçik akt zalında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az- 1000, Bakı şəhəri, Ü.Hacıbəyov küçəsi, 68

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat « ____ » _____ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

K.R.Quliyeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Qədim tarixə malik olan Azərbaycanın dövlətçilik tarixi də olduqca zəngindir. Azərbaycan dövlətçiliyinin qədim tarixə malik olmasını şərtləndirən bir sıra cəhətlər vardır. Onlardan birincisi həm Qafqaz xalqları içərisində, həm də beynəlxalq miqyasda Azərbaycan dövlətçiliyi ilə bağlı bir sıra ənənələrin yaranmasıdır. Bu ənənələr isə xalqın əxlaqi-mənəvi zənginliyindən doğur. Belə ki, torpağı, xalqı, milləti sevməklə bağlı yaranan ənənələr dövlətçiliyin inkişafını təmin edən amillər kimi özünü büruzə verir. İkincisi, dövlətçiliklə bağlı yaranan və əxlaqi-mənəvi cəhətdən özünü daha ciddi şəkildə göstərən ənənələrin içərisində vətənə, torpağa, millətə sədaqət amili də əsas yer tutur. İlk dövlətçilik strukturu şəklində yaranaraq təşəkkül edən Arran-Arrat, Manna, Midiya, İskit, Atropatena kimi dövlət strukturlarından tutmuş Albaniya dövlətinə qədər təşəkkül və tərəqqinin ən başlıca səbəblərindən birincisi insanlarda qədim dövlətçiliyə sədaqət ruhunun yaranması olmuşdursa, bu dövlətçiliyə sədaqət ruhunun yüksəlməsi, inkişafı, təşəkkülü yeni ənənələrin yaranması ilə bağlıdır. Şirvanşahlar dövlətinin nüfuzunun artması şirvanlıların təkəcə öz regionlarına yox, bütöv Azərbaycana olan məhəbbəti, sevgisi və rəğbəti ilə əlaqədardır. Yaxud Sacilər, Salarilər, Rəvvadilər, Şəddadilər dövründə də Azərbaycana rəhbərlik edənlər onun ərəzi bütövlüyü uğrunda mətanətlə döyüşmüş və dövlətçiliyə olan sədaqətlərini büruzə vermişlər. Şəmsəddin Eldəniz (Atabəylər dövlətinin başçısı) Səlcuq Toğrulun yerinə keçsə də, İraqdan onu Azərbaycana çəkib gətirən torpağa, xalqa bağlılığı olmuşdur. Onun Naxçıvanda yaratdığı Möminə Xatun türbəsi vətəninə, xalqına, millətinə olan sədaqətinin təzahürü kimi qiymətləndirilməlidir.

Qaraqoyunlu dövlətini yaradan, Qara Yusif və onun sonuncu varisi Cahan Şah Həqiqi də öz xalqına, torpağına bağlı olan, onun sərhədlərini genişləndirməyə cəhd göstərən, dövlətinin nüfuzunu artırmağa çalışan rəhbərlər olmuşdular. Ağqoyunlu Uzun Həsən vahid Azərbaycan uğrunda döyüşsə də, ona müyəssər olmamışdır. Lakin onun bu arzusunu Səfəvilər dövlətinə başçılıq edənlər həyata keçirmişlər. Xüsusilə Şah İsmayıl Xətai Dərbənddən İran körfəzinə qədər vahid mərkəzləşdirilmiş dövlət yaradaraq onun bütün atributlarını formalaşdırmağa nail olmuşdur. İki əsrdən artıq yaşayan Səfəvilər dövləti sonralar xanlıqlara parçalanmış, Gülüstən və Türkmənçay kimi mənfur anti-azərbaycan müqavilələrinə uyğun olaraq parçalanmışdır. Bunun nəticəsində XIX əsrin sonlarından başlayaraq xalqımız erməni vəhşiliklərinə, 1905-1907-ci il soyqırımlarına, 1918-ci il mart. 1990-cı il 20 yanvar və eləcə də Xocalı soyqırımına məruz qaldı.

Nəhayət, 1991-ci ildə Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyini elan etdi. Müstəqilliyi elan etsə də, lakin daxili və xarici qüvvələr bu müstəqilliyin uzunömürlü olmasını şübhə altında qoydular. Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı isə bütün bu şübhələrə son qoydu. O, müstəqilliyimizin əbədi və dönməz olduğunu həm sözü ilə, həm də əməli ilə sübuta yetirdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdəki nitqində Heydər Əliyev yetişən nəslin nümayəndələrinin dövlətçiliyimizə sədaqət ruhunda tərbiyə olunmasını vacib hesab edir və bu xüsusda deyirdi: “Dövlətçilik Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaqdır, Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməkdir. Dövlətçilik hər bir vətəndaşın qəlbində olmalıdır. Ona görə də hər bir vətəndaş vətənpərvərlik hissi ilə yaşamalıdır. Bütün dövlət orqanları, bütün təbliğatımız Azərbaycanda dövlətçiliyi inkişaf etdirmək üçün hər bir vətəndaşda milli və vətənpərvərlik hissləri yaratmalıdır”. Azərbaycan dövlətçiliyini inkişaf etdirmək və hər bir vətəndaşda Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət hissi aşılamaq, inkişaf etdirmək və formalaşdırmaqda idman məşğələlərinin rolu böyükdür. Məlum olduğu kimi, ölkəmizdə həyata keçirilən Təhsil islahatına dair direktiv sənədlərdə bu problemin həlli ilə bağlı müəllimlər qarşısında təxirəsalınmaz vəzifələr qoyulur. Bu vəzifələrin həllində fiziki tərbiyə müəllimləri və məşqçi müəllimlər daha yaxından iştirak edirlər. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızın ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan bütün fənlərin şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi üçün geniş imkanları vardır. Bu fənlər içərisində fiziki tərbiyə dərslərini, idman məşğələlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır. “Bədən tərbiyəsi və idman haqqında” Qanunda deyildiyi kimi, məktəblilərin sağlamlığını qorumaq, fiziki hazırlığını təmin etmək bütün təlim-tərbiyə və təhsil müəssisələrinin əsas vəzifələrindəndir. Həmin Qanunun 10-cu maddəsində məktəblilərin fiziki kamilliyə və eləcə də fiziki sağlamlığa istiqamətləndirilməsi, onların sağlam həyat tərzinə olan tələbatlarının ödənilməsi tövsiyə olunur. Bu tövsiyələrə istinad edərək deməliyik ki, fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində, eləcə də dərslərdənənar tədbirlərdə şagirdlərin fiziki tərbiyəsini təmin etməklə yanaşı, onları Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyə etmək də qarşıda duran təxirəsalınmaz vəzifələrdən hesab olunur. Unutmaq olmaz ki, bu gün digər ictimai fənlərin tədrisi prosesində, xüsusilə tarix dərslərində şagirdlərə aşılana dövlətçiliyimizə olan ehtiram hisslərinin təsiri nə qədər güclüdirsə, fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində onlara aşılana Azərbaycan dövlətçiliyinə məhəbbət hissinin və duyğularının təsir

gücü daha möhtəşəm təsirə malikdir. Niyə? Birincisi ona görə ki, fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi üçün istifadə olunan didaktik materiallar onların fiziki və əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərinin vəhdətdə formalaşdırmaq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İkincisi, müstəqillik qazandığımız hazırkı şəraitdə məktəblilərə dövlətçiliyimizə sədaqəti özündə əks etdirən dövlət rəmzlərimiz barədə ətraflı məlumatların verilməsi haqqında danışılan məsələnin müvəffəqiyyətli həlli baxımından daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Üçüncüsü, hər bir idmançıya yarış zamanı, xüsusilə beynəlxalq miqyaslı yarışlarda şəxsi mənafeyi yox, dövlət-xalq mənafeyini üstün tutmağı təlqin etmək günümüzün ən aktual problemdir.

İstər fiziki tərbiyə dərslərində, istərsə də fiziki tərbiyə ilə bağlı dərstdən və məktəbdənkənar tədbirlərdə bu məsələyə diqqətin artırılması çox vacibdir. Birincisi ona görə ki, şagirdlərin fiziki sağlamlığı üçün geniş imkanlar açılmış olur. İkincisi, məktəblilər ən yeni dünyagörüşü qazanırlar. Üçüncüsü və ən ümduəsi isə məktəblilərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi üçün ən münbit şərait yaranır. Ona görə məşğələlərdə Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqətlə bağlı elə mövzular seçilməli, elə didaktik materiallar hazırlanmalıdır ki, həmin materiallar elmi, pedaqoji və metodik cəhətdən bütün tələbləri ödəmiş olsun. Bunun üçün ən səmərəli yolları müəyyənləşdirmək daha məqsəduyğundur.

Bu yollardan biri dövlət atributları barədə lakonik məlumatların verilməsidir. Bu yolla istər təlim prosesində, istərsə də dərstdənkənar tədbirlərdə Azərbaycan dövlətinin bayrağı, himni və gerbi barədə elə nəzəri məlumatlar hazırlanmalıdır ki, həmin məlumatların didaktik mahiyyəti ilə tərbiyələndirici məzmunu vəhdət təşkil etmiş olsun. Ona görə belə məlumatları hazırlayarkən proqram materialları ilə yanaşı, dərsləklərdəki, dərş vəsaitlərindəki məlumatlarla, yəni didaktik oçerklərlə paralel olaraq daha aktuallıq kəsb edən informasiyaların verilməsi çox faydalıdır. Daha aktuallıq kəsb edən informasiyalar içərisindən elələri seçilməlidir ki, həmin informasiyaların fonunda idman nailiyyətləri ilə yanaşı, bayrağımız, himnimiz və gerbimizin ideya-siyasi təşir gücünü özündə ifadə edən məlumatlar da yer alsın. Hansı ki, bu məlumatlarda məktəblilərin bayrağımıza, himnimizə və gerbimizə olan sevgisinin, məhəbbətinin şiddəti onları ruhlandırır. Himnimizin içərisindəki “Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız, Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadırız!” sözlərinin estetik, bədii zövq aşıl原因 güdrəti ilə vətənpərvərlik və dövlətə sədaqət tərbiyəsinin gücü birləşə bilsin. Məktəblilərin gözləri önündə

dalğalanan üçrəngli bayrağa məhəbbəti alovlansın. Həmin məlumatların aktuallıq kəsb edən informasiyalar əsasında verilməsinə gələndə deməliyə ki, bu zaman ölkəmizə başucalığı gətirən idmançılarımızın timsalında belə informasiyaların konkret didaktik materiallar halına salınaraq təqdim olunması pedaqoji cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, Sidney olimpiyadasının qızıl medalçısı, sərbəst güləşçi, beynəlxalq dərəcəli idman ustası Namiq Abdullayevin olimpiya çempionu kimi verdiyi müsahibələrdə onun çempionluq kürsüsündə vüqarla dayanması, başının üstündə Azərbaycan bayrağının dalğalana-dalğalana yüksəklərə qalxması, idman formasında Azərbaycan gerbini öpməsi ilə bağlı informasiyalar məktəblilərin dövlət rəmzlərinə olan maraqlarını artırır, duyğuları qol-qanad açır, himnimizin əzəməti onlarda yeni hisslər oyadır. Hansı ki, bu hisslər onlarda dövlətçiliyə sədaqət ruhu yaradır.

Yaxud ölkəmizin paytaxtında 2015-ci ildə keçirilən ilk Avropa oyunlarında ikiqat olimpiya çempionu, paraolimpiyaçı, beynəlxalq dərəcəli idman ustası İlham Zəkiyevin final görüşündən sonrakı mərhələnin şagirdlərə çatdırılması məktəblilərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi üçün əsl örnək ola bilər. Çünki final görüşündə böyük üstünlüklə əcnəbi cüdoçusuna qalib gələrək ən yüksək kürsüyə qalxan İlham Zəkiyev əvvəlcə üçrəngli bayrağımızı fəxrlə başı üzərində dalğalandıra-dalğalandıra idman arenasına toplaşanları heyran qoydu. Sonra ilk Avropa oyunlarının çempionu kimi onun şərəfinə səsləndirilən Azərbaycan Respublikasının himnini dinləməyə başladı. Bu zaman əlini sinəsinə qoyaraq əzəmətlə dayandı və himnimizi dinləyə-dinləyə özü də oxudu. Himnimiz sona yetəndən sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm İlham Əliyev cənabları qızıl medalı Avropa oyunları qalibinin boynundan asdı. Prezidentimiz qızıl medalı bənzərsiz təbəssüm nümayiş etdirə-etdirə çempionun boynuna saldıqdan sonra onu bağrına basdı. Əllərini çempionun kürəklərinə vura-vura ölkəmizə başucalığı gətirən İlham Zəkiyevə sanki Azərbaycan xalqının təşəkkürünü çatdırırdı. Möhtərəm Prezidentimiz, İlham Zəkiyevin “Bu qələbəni Prezidentimizə həsr etdim, dövlətimizə bəxş etdim” sözlərindən sonra çempionun dayandığı kürsüyə qalxdı. İdman arenasına lərzəyə gəldi. Prezident çempionluq kürsüsündə İlham Zəkiyevlə qoşa dayandı. Sonra Prezidentimiz İlham Zəkiyevi təkrar bağrına basaraq onun möhtəşəm qələbəsini dönə-dönə təbrik edərək kürsüdən endi. İdman zalı sanki təlatümə gəldi. Bu möhtəşəm qələbənin sahibi dünya işığından məhrum idi. Erməni cəlladları Qarabağ uğrunda döyüşlərdə onu ölümçül yaralayaraq dünya işığına həsrət qoymuşdular. İlham Zəkiyev səngərdə Vətən yolunda

qəhrəmancasına vuruşurdu. Erməni snayperçisi birdən onun gicgahını nişan aldı. Güllə onun bir gicgahından girib ikincisindən çıxdı. Günlərlə koma vəziyyətində qalan döyüşçümüz İlham Zəkiyev məğlub olmadı. Ölümlə çarpışdı, ona qalib gəldi. Sağaldı, ayağa qalxdı və səngərdəki mübarizəsini tatami üzərində davam etdirdi. Avropa, dünya, olimpiya çempionu kimi dünyanın müxtəlif ölkələrində himnimizi səsləndirdi, bayrağımızı yüksəltdi. Nəhayət, ilk Avropa oyunlarında da qızıl medal qazandı, ölkə prezidenti qızıl medalı onun boynuna saldı. Möhtəşəm himnimizin müşayiəti ilə dövlətçiliyə sədaqət tərbiyəsinin bənzərsiz görüntülərini bütün dünya xalqları öz gözləri ilə gördülər.

Bütün bunlar yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi üçün Heydər Əliyev irsindən yaranan örnəklərdir. Hansı ki, bu örnəklər yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi üçün layiqli nümunələrdir.

Bu gün ölkəmizdə Heydər Əliyevin yetişən nəslin dövlətçiliyimizə sədaqət ruhunda tərbiyəsi ilə bağlı yaratdığı bütün ənənələri, siyasi kursu onun əziz xələfi, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev cənabları böyük müvəffəqiyyətlə davam etdirir. İlham Əliyevin idmançılara göstərdiyi qayğı haqqında danışılan məsələnin həllinə böyük önəm verir. İlham Əliyev cənablarının olimpiya oyunlarında iştirak edərək idmançılarımızı ruhlandırması bu möhtəşəm yarışlarda Azərbaycan bayrağının yüksəklərə qalxmasına, himnimizin səslənməsinə rəvac vermişdir. Bunlar isə yetişən nəslin nümayəndələrini Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyə olunmağa səsləyən amillərdir.

Dövlət rəhbərlərinin çıxışlarında, nitqlərində, Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqətlə bağlı verilən tövsiyələr, Azərbaycan Respublikasının əsas Qanununda bu məsələ ilə bağlı təsbit olunan müddəalar, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununda problemlə bağlı əksini tapan ideyalar deməyə əsas verir ki, tədqiq etdiyimiz mövzu çox mühüm aktualıq kəsb edir. Problemin aktuallığını nəzərə alaraq biz tədqiqatımızı yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsində idman məşğələlərindən istifadənin imkanları və yolları mövzusuna həsr etmişik.

Tədqiqatın obyektini yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsində idman məşğələləri üzrə işin sistemi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi IX-XI sinif şagirdlərində müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhu yaratmaq və formalaşdırmaq istiqamətində

məktəb rəhbərlərinin, idman mütəxəssislərinin həyata keçirdikləri pedaqoji işin bütöv bir sistemini yaratmaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın fərziyyəsi. Tədqiqatın məqsədinə uyğun olaraq aşağıdakı işçi fərziyyəni məqsədəuyğun hesab etmişik: İdman məşğələlərində IX-XI sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyə olunması irəli sürdüyümüz bir sıra zəruri şərtlər daxilində mümkün hesab edilə bilər. Bu şərtlər:

- IX-XI sinif şagirdlərinə milli dövlətçiliyə sədaqətlə bağlı həyata keçirilən işin mahiyyəti, məzmunu, məqsəd və vəzifələri aydınlaşdırılsın;

- Yuxarı siniflərin fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət və məhəbbətlə bağlı verilən materialların tərbiyəvi əhəmiyyəti açıqlansın, imkan və yolları düzgün müəyyənəlsin.

Tədqiqatın məqsədinə və işçi fərziyyəsinə uyğun olaraq həllini zəruri hesab etdiyimiz aşağıdakı **vəzifələri** müəyyənəlsədik:

1. İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsi ilə bağlı işin nəzəri əsasları və məzmununu müəyyənəlsədmək.

2. Problemin elmi-pedaqoji ədəbiyyatda və məktəb təcrübəsindəki qoyuluşunu öyrənib təhlil etmək.

3. Problemin pedaqoji-psixoloji əsaslarını müəyyənəlsədmək.

4. Fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinə Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət və məhəbbətlə bağlı verilən məlumatların tərbiyəvi əhəmiyyətini sistemə salmaq.

5. Fiziki tərbiyə dərslərində və idman üzrə dərslərdə məşğələlərdə yuxarı sinif şagirdlərinin dövlətçilik ruhunda tərbiyəsinin imkanlarını üzə çıxarmaq.

6. Məktəbin məktəbdənkənar tərbiyə müəssisələri ilə əlaqəsi zamanı həyata keçirilən idman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin yollarını düzgün müəyyənəlsədmək.

7. Eksperimental işi təşkil etmək, onu müəyyənəlmə, öyrənmə, yoxlayıcı mərhələlər üzrə həyata keçirmək və bu prosesdə işçi fərziyyənin doğruluğunu sübuta yetirmək.

Tədqiqatın metodoloji əsasını idman məşğələlərində Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqətlə bağlı elmi ideyaların, pedaqoji faktların, hadisə və proseslərin dərk olunması, dəyişdirilməsi, inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə tətbiq olunan elmi-nəzəri müddəaların, tələblərin, metod və vasitələrin məcmusu təşkil edir.

Tədqiqat prosesində aşağıdakı **metodlardan** istifadə olunmuşdur.

Nəzəri təhlil. Tədqiq etdiyimiz problemin hərtərəfli öyrənilməsi üçün mövcud elmi-pedaqoji, metodik ədəbiyyat, mövzu ilə bağlı proqram və dərsliklər, dərs vəsaitləri araşdırılmış, təhlilə cəlb edilmiş, müqayisə və ümumiləşdirmələr aparılaraq müvafiq nəticələr çıxarılmışdır.

Pedaqoji müşahidə. Yuxarı siniflərin fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində, eləcə də dərstdən və məktəbdənkənar tədbirlərdə şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqəti ilə bağlı ünsiyyət normaları, davranışları, rəftarları, qarşılıqlı münasibətləri müşahidə olunmuşdur.

Müşahibə. İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi ilə bağlı spesifik işin xüsusiyyətlərini öyrənmək üçün müşahibələr təşkil olunmuşdur.

Məktəb sənədlərinin öyrənilməsi. Problemi hərtərəfli öyrənmək üçün yuxarı sinif şagirdlərinin, fənn müəllimlərinin, məktəb rəhbərlərinin yaradıcılıq məhsulları, izahatları, yazılı şərhləri, söhbət və məruzələrinin mətnləri, dərstdən və məktəbdənkənar tədbirlərin ssenariləri, habelə məktəb rəhbərlərinin həftəlik, aylıq, illik iş planları öyrənilərək təhlil edilmişdir.

Pedaqoji eksperiment. Pedaqoji eksperiment üç mərhələ üzrə aparılmışdır. Birinci mərhələdə şifahi və yazılı anket sorğuları vasitəsilə fiziki tərbiyə dərslərini və idman məşğələlərini aparan müəllimlərin və bu məşğələlərdə iştirak edən yuxarı sinif şagirdlərinin haqqında danışılan məsələyə olan münasibətləri öyrənilmişdir. İkinci mərhələdə öyrədici materiallar hazırlanmış və tətbiq olunmuşdur. Üçüncü mərhələdə işçi fərziyyənin doğruluğu yoxlanılmışdır. Eksperimental iş 2010-2014-cü illərdə Ağsunun 2, 5 saylı şəhər məktəblərində, Qaraqoyunlu, Muradlı kənd məktəblərində, Şamaxının 1 saylı şəhər, Bakı şəhərinin 5 və 82 saylı məktəblərində həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İdman məşğələlərində IX-XI sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyə olunması üzrə işin nəzəri və praktik əsasları ilk dəfə olaraq sistem halında öyrənilmişdir. Problemlə bağlı həm təlim prosesinin, həm də dərstdən və məktəbdənkənar tədbirlərin imkanları öyrənilərək qruplaşdırılmış və bu sahədə həyata keçirilən işlərin səmərəli yolları müəyyənəşdirilərək tətbiq edilmişdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat problemi ilə bağlı üzə çıxarılan spesifik iş sistemi, Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqətlə bağlı müəyyənəşdirilən imkanlar və yollar bu sahədə çalışan mütəxəssislərə, sinif rəhbərlərinə, fənn müəllimlərinə, dərstdən və məktəbdənkənar

tədbirlərə rəhbərlik edənlərə, məktəb direktorlarına və onların müavinlərinə istiqamət verəcəkdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqat zamanı problemlə bağlı elmi ideyalar, nəzəri müddəalar, praktik istiqamətlər, tövsiyələr, məsləhətlər, yanaşmalar pedaqogika nəzəriyyəsini və pedaqoji fikir tarixini zənginləşdirəcək, yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi işinin elmi-pedaqoji-metodik əsaslar üzərində qurulmasına imkan verəcəkdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti.

Müdafiəyə təqdim olunan müddəalar.

1. İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin mahiyyətinin, məzmununun, məqsəd və vəzifələrinin hərtərəfli öyrənilməsi haqqında danışılan məsələnin müvəffəqiyyətli həllinə təkan vermiş olur.

2. Fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinə Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqətlə və məhəbbətlə bağlı verilən məlumatların tərbiyəvi əhəmiyyəti daha yüksək olur və şagirdlərin bu ruhda tərbiyəsinin təmin etmiş olur.

3. Fiziki tərbiyə dərslərində və idman üzrə dərslərdə yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə, onun rəhbərlərinə olan ehtiramlarını artırır və bu sahədə onların bütün imkanlarının üzə çıxarılmasına, bu sahədə görülən işlərin səmərəsinin artmasına səbəb olur.

4. Məktəbin məktəbdənkənar tərbiyə müəssisələri ilə əlaqəsi zamanı idman məşğələlərinin təşkili prosesində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin səmərəli yollarının müəyyənləşdirilməsinə stimül yaratmış olur və müəyyənləşdirilən bu yollar haqqında danışılan məsələnin həllinə təkan vermiş olur.

Tədqiqatın etibarlılığı. Tədqiqat zamanı əldə olunan konkret nəticələrin etibarlılığına, tədqiqatımızın metodoloji əsasına, obyektinə, predmetinə, məqsədinə, işçi fərziyyəsinə, vəzifələrinə uyğun seçilmiş pedaqoji tədqiqat üsulları, eyni zamanda, tədqiq olunanların kəmiyyətə yox, keyfiyyətə fərqlənməsi üçün zəruri sayılan empirik materialların, toplanmış sənədlərin təhlili təminat verir.

Tədqiqatın nəticələrinin tətbiqi. Dissertasiya əsərində təklif olunan iş sistemi Ağsunun 2 və 5, Şamaxının 1 və 5, Bakının 5 və 82 saylı məktəblərinin müəllimləri və pedaqoji kollektivlərinin əməkdaşları tərəfindən tətbiq edilmişdir. Tədqiq etdiyimiz problemlə əlaqədar 17 jurnal məqaləsi (o cümlədən 2 məqalə xaricdə, onlardan biri Ukrayna respublikasında,

digəri isə Rusiya Federasiyasında çap olunmuşdur), bir metodik tövsiyə və 2 kitab (biri dərs vəsaiti olmaqla) nəşr olunmuşdur.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya girişdən, 8 yarımfəsli əhatə edən iki fəsildən, nəticə və təkliflərdən, ədəbiyyat və mündəricatdan ibarətdir.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu

Girişdə mövzunun aktuallığı, tədqiqatın obyektı, predmeti, məqsədi, fərziyyəsi, vəzifələri, metodoloji əsası, metodları, elmi yeniliyi, nəzəri-praktik əhəmiyyəti öz əksini tapmış, müdafiyyə təqdim olunan müddəalar, alınan nəticələrin elmi və praktik etibarlılığı, aprobasıyası izah edilmişdir.

I fəsil **“İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyyəsinin mahiyyəti, məzmunu, məqsəd və vəzifələri”** adlanır. Fəslin **“Problemin mahiyyəti”** adlanan birinci yarımfəsliində idman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyyəsinin mahiyyəti açıqlanır. Yarımfəsildə göstərilir ki, dövlətimizin rəmzləri ilə bağlı aparılan şərhlərin təkcə fiziki tərbiyə dərslərində yox, bədən tərbiyyəsi və idmanla bağlı olan və xarakterindən asılı olmayaraq bütün kütləvi tədbirlərdə məktəblilərə çatdırılması çox faydalıdır. Belə şərhlər isə məktəblilərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyyəsi üçün özünü bir neçə cəhətdən göstərir. Belə ki,

- məktəblilər öz dövlətinin rəmzləri ilə qürur duyurlar;
- onlara ehtiram göstərməyə, onları öz idman formalarında daşımağa maraq göstərilir;
- Azərbaycan Respublikasının himninin başı üzərində səslənməsini və həmin himnin möhtəşəm melodiyasının bənzərsiz müşayiəti ilə bayrağının da ucalmasını, xalqına, Vətəninə, dövlətinə başuacılığı gətirməsini istəyirlər.

Fiziki tərbiyə dərslərində həyata keçirilən təmrinlərin öyrədilməsi, fərdi və kollektiv vərdişlərin aşılanması və kiçik yarışların keçirilməsi prosesində şagirdlərə Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət naminə yaşamaqla bağlı ilkin elementlər aşılamaq olar. Hansı ki, ilkin elementlərin bünövrəsinin düzgün qoyulması haqqında danışılan məsələnin müvəffəqiyyətli həllinin əsas şərtlərindən hesab edilir.

Yeri gəlmişkən demək lazımdır ki, haqlı olaraq orta ümumtəhsil məktəblərinin fiziki tərbiyə dərsləri üçün hazırlanan fənn proqramlarında nəzəri məlumatlar üçün kifayət qədər yer ayrılmışdır. İstər IX siniflər üçün

hazırlanan proqram materiallarında, istərsə də XI siniflər üçün hazırlanan fənn proqramlarında şagirdlərə milli dövlətçiliyə sədaqət tərbiyəsi ilə bağlı istənilən qədər nəzəri məlumatların verilməsi üçün imkanlar vardır.

Hansı ki, həmin nəzəri materialların verilməsi üçün fiziki tərbiyə müəllimləri və məşqçi müəllimlər onlara ayrılan vaxt ərzində IX-XI sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsi üçün zəruri olan işlərin həyata keçirilməsini təmin etmiş olar. Yarımfəsildə qeyd edilir ki, fiziki tərbiyə müəllimləri və məşqçi müəllimlər yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinə önəm verən, elmi, pedaqoji, psixoloji və metodik cəhətdən yararlı olan didaktik materiallar sistemi hazırlamalıdılar. Həmin didaktik materialların hazırlanması prosesində görülən işlərin sırasında aşağıdakıların yer alması daha məqsədəmüvafiq sayılır:

- Vətənə, torpağa, yurda, dövlətə sevgi hissləri aşılayan etnopedaqoji nümunələr əsasında didaktik materiallar hazırlamalı və onları öyrədici materiallar halına salmalı;

- Azərbaycan dövlətçiliyinin tarixi haqqında öçerklər hazırlamalı. Hər bir tarixi öçerkə dövlətə sədaqəti özündə əks etdirən örnəkləri daxil etməli. Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində şagirdlərə milli dövlətçiliyə sədaqəti özündə səciyələndirən siyasi hadisələri daha qabarıq verməli. Məsələn, Səfəvilər dövründə Azərbaycan torpaqlarının həcmnin milyon kvadrat kilometrə artması, dilimizin dövlət səviyyəsində saflaşdırılması, ədəbiyyatımızın, xüsusilə poeziyamızın nüfuzunun artması kimi faktların qabardılması;

- Şərqdə ilk respublikanın Azərbaycanda yaradılması, ilk dəfə olaraq müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti dövründə mədəniyyətimizin, incəsənətimizin sırasında idmanımızın da dövlət direktivləri səviyyəsində dəyərləndirilməsi ilə bağlı faktların nəzəri məlumatlar şəklində salınaraq şagirdlərə çatdırılması;

- 90-cı illərdə Azərbaycan xalqının öz müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparması, şəhidlər verməsi, öz müstəqilliyinə nail olması faktlarının nəzəri məlumatlar sırasına daxil edilməsi;

- ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına təcavüz etməsi, torpaqlarımızın işğal olunması və xalqımızın igid oğlanlarının erməni və rus ordusu birləşmələrinə qarşı vuruşmaları və bu sırada Azərbaycan idmançılarının yer alması kimi faktların nəzəri məlumatlar sırasında verilməsi;

- müstəqilliyimizin Heydər Əliyev dövrü, Ulu Öndərimizin Azərbaycan dövlətçiliyinin xilas edilməsi, inkişaf etdirilməsi, dövlətin

xarici və daxili siyasətinin dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin siyasi yüksəlişi səviyyəsinə qaldırması, daxili və xarici düşmənlərə qarşı vuruşaraq Azərbaycan dövlətçiliyinə qələbələr gətirməsi faktlarından ibarət öyrədici materialların hazırlanması. Bu materiallara H.Əliyevin idmana olan böyük qayğısı ilə bağlı nəzəri-praktik materialların daxil edilməsi;

- Ümummilli liderimizin layiqli davamçısı İlham Əliyevin həm Azərbaycan, həm də Azərbaycanın Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti olaraq dövlətçiliyimizin Ulu Öndər Heydər Əliyevə məxsus olan möhtəşəm və bənzərsiz kursunu layiqincə davam etdirməsi, idman nailiyyətlərimizin qazanılmasında böyük siyasi fədakarlıq göstərməsi faktlarının nəzəri məlumatlar şəklinə salınaraq şagirdlərə çatdırılması;

- toplanılan materialların nəzəri məlumatlar şəklində kompüter texnologiyaları vasitəsilə təqdim edilməsi, məşğələlərdə planşetlərdən və monitorlardan istifadə edilməsi.

Yarımfəsil yekunlaşdırılaraq göstərilir ki, yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi işini düzgün qurmaq üçün bu işin pedaqoji əsaslarını, elmi-didaktik imkanlarını, psixoloji istiqamətlərini və səmərəli yollarını düzgün müəyyənləşdirmək lazımdır.

Birinci fəslin ikinci yarımfəsli ***“Problemin elmi-pedaqoji ədəbiyyatda qoyuluşu”*** adlanır. Bu yarımfəsildə həm sırf problemə dair, həm də problemə yaxın olan ədəbiyyatlar təhlilə cəlb olunmuşdur. Yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyə işi ilə bir başa bağlı olan kitablar, monoqrafiyalar, dissertasiyalar və elmi məqalələr təhlil olunmuşdur. Məlum olmuşdur ki, mövzu ilə bağlı aparılan tədqiqatların heç biri idman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsinə həsr edilməmişdir. Ona görə fəslin sonunda gəlinən qənaət belə olmuşdur: araşdırılan elmi-pedaqoji ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi ilə bağlı ciddi tədqiqatlar aparılmamışdır;

- fiziki tərbiyə sahəsində aparılan tədqiqatların nəticələri araşdırılan zaman məlum olmuşdur ki, fiziki tərbiyə sahəsində yazılan dissertasiya əsərlərinin heç biri idman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi məsələsinə həsr edilməmişdir;

- müstəqillik illərinə qədər və müstəqillik dövründə hazırlanan pedaqogika adlı dərslər və dərslər vəsaitlərinin fiziki təriyə bölmələrində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi ilə bağlı nəinki yarımfəsillərin, hətta elmi-pedaqoji ideyaların olmaması haqqında danışılan problemin geniş şəkildə tədqiq edilməsi

zərurəti meydana gəlmişdir. Məhz bu baxımdan biz tədqiqatımızı idman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin mahiyyətini, məzmununu, məqsəd və vəzifələrini, imkan və yollarını geniş şəkildə tədqiq etməyi qarşımıza məqsəd qoymuşuq.

Fəslin **“Problemin məktəb təcrübəsində qoyuluşu”** adlanan üçüncü yarımfaslində orta ümumitəhsil məktəblərinin IX-XI siniflərin fiziki tərbiyə məşğələlərində, eləcə də dərstdən və məktəbdənkənar tədbirlərdə şagirdlərin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin vəziyyəti şərh olunmuşdur. Aparılan müşahidələrin, anket sorğularının nəticələri cədvəllərdə öz əksini tapmışdır. Yarımfasildə verilən cədvəldə həmin nəticələr aşağıdakı şəkildə aydın öz əksini tapır.

IX-XI siniflərdə fiziki tərbiyə məşğələlərində, dərstdən və məktəbdənkənar tədbirlərdə şagirdlərin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin vəziyyəti

Cədvəl 1

S/N	Suallar	Cavablar və onların səviyyəsi:		
		Tam	Orta	Aşağı
1.	Qədim Azərbaycan dövlətlərindən hansıları tanıyırsan?	-	117/11	117/106
2.	Lullubi dövləti haqqında nə bilirsiniz?	-	190/29	190/161
3.	Kuti dövləti neçənci illərdə yaranmışdır?	-	150/17	150/133
4.	Manna dövləti barədə bildiklərinizi şərh edin.	-	120/13	120/107
5.	Atropatena dövlətinin siyasi quruluşu barədə nə bilirsiniz?	-	127/14	127/113
6.	Alban dövlətinin tarixi barədə bildiklərinizi yazın.	-	128/15	128/113
7.	Şirvanşahlar dövləti haqqında nə bilirsiniz?	-	130/16	130/114

Cədvəldən göründüyü kimi, IX sinif şagirdlərindən heç biri suallara tam cavab verə bilməmişdir. Birinci suala cavab verən 117 şagirdən cəmi 11 nəfəri, ikinci suala cavab verən 190 şagirdədən 29 nəfəri, üçüncü suala cavab verən 150 nəfərdən 17 nəfəri, dördüncü suala cavab verən 120 şagirdədən 13 nəfəri, beşinci suala cavab verən 127 şagirdədən 14

nəfəri, altıncı suala cavab verən 128 şagirddən 15 nəfəri, yeddinci suala cavab verən 130 şagirddən isə 16 nəfəri orta səviyyəli cavablar vermişdir. Beləliklə, aşağı səviyyəli cavabların sayı daha çox olmuşdur. Belə ki, IX sinif şagirdlərindən birinci suala cavab verənlərin 117-sindən 106-sı, ikinci suala cavab verənlərin 190 nəfərindən 161-i, üçüncü sualı cavablandıranların 150-sindən 133-ü, dördüncü suala cavab verən 120 şagirddən 107 nəfəri, beşinci sualı cavablandıran 127 şagird 113-ü, altıncı sualı cavablandıran 128 şagirdin 113-ü və yeddinci suala cavab verən 130 şagirdin 114 nəfərinin cavabı aşağı səviyyəli olmuşdur.

Yarımfəsildə həyata keçirilən eksperimental işin birinci mərhələsində görülən işlərin məzmunu öz şərhini tapır. Sonda yarımfəsildə deyilənlər aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirilir:

- Azərbaycan Respublikasının orta ümumtəhsil məktəblərində IX-XI sinif şagirdləri ilə milli dövlətçiliyə sədaqət tərbiyəsi ilə bağlı məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil işlər aparılır;

- fənlərin tədrisində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinə xidmət edən konkret mövzuların olmaması qeyd edilməlidir. Çünki belə mövzuların olmaması yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsi işini məhdudlaşdırır;

- idman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi üçün müvafiq imkanların və səmərəli yolların müəyyənəşdirilməsinə zəruri ehtiyac vardır.

I Fəslin sonuncu **“Problemin pedaqoji - psixoloji əsasları”** adlanan yarımfəslində problemin həm pedaqoji əsasları, həm də psixoloji əsasları ayrı-ayrılıqda sistemə salınmışdır. İdman məşğələlərində IX-XI sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyələndirilməsinin pedaqoji əsasları deyəndə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- tərbiyənin vəzifələri ilə bağlı informasiyaların idman məşğələsi iştirakçıları ilə tanış edilməsi və bu işlərin onların yaş xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması;

- tərbiyənin prinsiplərinə istinad etməklə şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi işini təşkil etmək;

- yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin düzgün təşkil etmək üçün tərbiyənin mövcud üsullarından bəhrələnmək.

İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi zamanı psixoloji yanaşmalara üstünlüyün verilməsi də yarımfəsildə yer almışdır. Belə ki, idmançı

şagirdlərin milli dövlətçiliyə olan maraqlarının artırılması, bu xüsusda məqsədə çatmağın psixologiyası barədə onlara məlumatların verilməsi zəruri sayılır. Göstərilir ki, məzmununa görə maraqların fərqi idrak tələbatlarının obyektlərini və müəyyən fəaliyyət məqsədləri üçün, geniş mənada isə şəxsiyyətin mənsub olduğu cəmiyyət üçün onların real əhəmiyyətini aşkara çıxarır. Qeyd edilir ki, psixoloji ədəbiyyatda maraqlar təsnif edilərkən onları vasitəli və vasitəsiz maraqlar kimi şərh edirlər. Vasitəsiz maraqları daşıyan məktəblilərin gərgin idman yarışlarına, ciddi fiziki tərbiyə tədbirlərinə cəlb edilməsi çox çətin olur. Əvvəlcə formal maraq-meyillərlə sevdili idman növü üzrə məşğələlərə ciddi can atan belə məktəblilər bir neçə məşqdən sonra onların bu işə olan maraq-meyilləri azalır. Ona görə ki, onların bu maraqları vasitəsiz maraqlardır.

“Məqsəd əlamətinə görə fərq vasitəsiz və vasitəli maraqların olmasını aşkar edir. Vasitəsiz maraqlar əhəmiyyətli obyektin emosional cazibədarlığı ilə yaranır. Obyektin real əhəmiyyəti ilə onun şəxsiyyəti üçün əhəmiyyəti uyğun gəldikdə vasitəli maraqlar meydana çıxır (belə hallarda adam deyir ki, “bu mənim üçün maraqlıdır, çünki mənim mənafeyimə uyğundur”). Əmək və tədris fəaliyyətində heç də hər şey vasitəsiz emosional cazibəyə malik deyildir. Buna görə də əmək prosesinin şüurlu təşkilində aparıcı rol oynayan vasitəli maraqların formalaşması çox vacibdir”. Çünki maraqlar əqidələri yaradır. **Əqidələr** – şəxsiyyətin onu öz baxışlarına, prinsiplərinə, dünyagörüşünə müvafiq olaraq hərəkət etməyə təhrik edən dərk olunmuş tələbatlar sistemidir. Əqidə formasında meydana çıxan tələbatların məzmunu ətraf aləm-təbiət və cəmiyyət haqqında biliklərdən, onların müəyyən şəkildə başa düşülməsindən ibarətdir. Bu biliklər qaydaya salınmış və daxilən təşkil edilmiş baxışlar sistemini (fəlsəfi, estetik, etik, təbii-elmi və başqaları) təşkil etdikdə onlar insanın dünyagörüşü kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Nəticə olaraq qeyd olunur ki, idman məşğələlərində məktəblilərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin həm pedaqoji, həm də psixoloji əsaslara söykənən prinsipləri, üsulları, yolları, priyomları, metodologiyası, tətbiqi imkanları ətraflı araşdırılıb öyrədildikdə bu işin müvəffəqiyyətli həllinə nail olmaq mümkündür.

“İdman məşğələlərində IX-XI sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin imkanları və səmərəli yolları” adlanan II fəslin I yarımfəslində fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinə Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət və məhəbbətlə bağlı verilən məlumatların tərbiyəvi əhəmiyyəti şərh olunur. **“Fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində IX-XI sinif şagird-**

lərinə Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət və məhəbbətlə bağlı verilən məlumatların tərbiyəvi əhəmiyyəti” adlanan bu yarımfəsildə elmi-pedaqoji cəhətdən əsaslandırılmış məlumatların didaktik mahiyyəti də açıqlanır. Onlardan biri dissertasiyada belə əks olunur: Orta ümumtəhsil məktəblərinin tədris planına uyğun olaraq IX-XI siniflər üçün tərtib olunan fiziki tərbiyə üzrə təhsil proqramlarının hər birində ilk mövzu kimi nəzəri məlumatlar verilir. IX-XI siniflər üçün tərtib olunan fənn proqramlarında həmin nəzəri məlumatlar bir sıra mövzulara həsr edilir. Bu mövzunun seçilməsində fiziki tərbiyə müəllimlərinə və məşqçi müəllimlərə müstəqillik verildiyi üçün onlar görkəmli idmançılar, müasir idman yarışları, Avropa, dünya, olimpiya çempionatları ilə bağlı mövzular ətrafında uşaqlara informasiya verirlər. Şübhəsiz, bu informasiyalar uşaqları idmana, idman yarışlarına, fiziki tərbiyə ilə bağlı olan tədbirlərə yaxınlaşdırır. Beynəlxalq yarışlar, görkəmli idmançılar haqqında söhbətlər isə yuxarı sinif şagirdlərini idman nailiyyətləri uğrunda mübarizəyə səsləyir. Lakin bu mövzular içərisində IX-XI sinif şagirdlərini Azərbaycan dövlətinə, dövlətçiliyinə, onun prezidentinə, ən ümdəsi dövlət atributlarına məhəbbət ruhunda tərbiyəsi onları bir şəxsiyyət kimi hərtərəfli inkişaf etdirərək formalaşdırır. Ona görə də IX sinifdən başlayaraq şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsini özündə əks etdirən mövzuların hazırlanması çox faydalıdır. Bunun üçün fənn proqramlarının nəzəri məlumatlar bölməsində Azərbaycan dövlətinə sədaqət tərbiyəsini ifadə edən mövzular müəyyənləşdirilməli və həmin mövzuların mətninə uyğun həm təmrinlər, həm tezislər, həm də mühazirə mətnləri hazırlanmalıdır.

Yarımfəsil yekunlaşdırılarkən göstərilir ki, yaxşı olar ki, dövlətimizin rəmzləri ilə bağlı belə şərhlər təkcə fiziki tərbiyə dərslərində yox, bədən tərbiyəsi və idmanla bağlı olan və xarakterindən asılı olmayaraq bütün kütləvi tədbirlərdə məktəblilərə çatdırılsın. Belə şərhlər isə məktəblilərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi üçün özünü bir neçə cəhətdən göstərir.

II Fəslin ikinci yarımfəsli belə adlanır: ***“Fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində Ulu öndər Heydər Əliyevin simasında yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin imkanları və yolları”***.

Bu yarımfəsildə müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Ulu Öndər Heydər Əliyevin milli dövlətçiliyə sədaqətini əks etdirən örnək və həyat lövhələri öz əksini tapır. Yarımfəsilə ümummillə liderin Azərbaycan dövlətçiliyinin yenidən qurulmasını, qorunmasını, inkişaf etdirilməsini, dünyada tanınmasını özündə əks etdirən qərarları, sərəncamları, tövsiyə və

məsələləri yetişən nəslin nümayəndələrinin elmi, ictimai, siyasi, iqtisadi inkişafı ilə yanaşı tərbiyəli şəxsiyyətlər kimi yetişdirilməsi də öz əksini tapır.

Yarımfəsil yekunlaşdırılaraq belə ümumiləşdirilir:

Təsadüfi deyil ki, xalq şairi Xəlil Rza H.Əliyevin bir siyasi xadim kimi böyük və tükənməz imkanlara malik bir şəxsiyyət olduğunu "Dədə Heydər-Atatürk" şerində tərənnüm edərkən onu güc simvolu, Kəpəzi, Qoşqarı belə daşıya bilən fantastik güc sahibi hesab etmişdir.

Azadlıq Allahı tək əyləşib öz yerində,
Yerin, göyün nuru var peyğəmbər gözlərində
Sadəliyi nur saçır, əzəməti dərində.
Gedir polad çiyində Kəpəz, Qoşqar boyda yük,
Dədə Heydər-Atatürk.

Ulu Öndərin anadan olmasının 93-cü ildönümü arxada qalmışdır. Artıq idmançılarımız onun 100 illiyinə hazırlaşır. H.Əliyevin arzuları, əməlləri, apardığı xarici və daxili siyasət biz tədqiqatçılar üçün də bir örnekdir. Bu örnekdən hələ neçə-neçə nəsillər həm fiziki, həm də mənəvi cəhətdən güc alacaqdır. Güc aldıqca dövlətçiliyə olan məhəbbət hisləri isə qüvvətlənəcəkdir.

Dissertasiyanın II fəslinin ***“Fiziki tərbiyə ilə bağlı dərşdənkənar tēdbirlərdə yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sēdaqət ruhunda tərbiyəsinin sēmərəli yolları”*** adlanan yarımfəslində fiziki tərbiyə ilə bağlı dərşdənkənar tēdbirlərdə idman dərşdənkənar, idman bōlmələrində və maraq kurslarında göröləcək işlərin modernləşdirilmiş elmi-pedaqoji-metodik əsaslar üzərində qurulması elmi sistem halında əks olunur. Yarımfəsil yekunlaşdırılaraq göstərilir ki, orta ümumtəhsil mēktəblərinin IX-XI sinif şagirdləri ilə həyata keçirilən dərşdən və mēktəbdənkənar işlər məqsēdyōnlū, planlı, mütəşəkkil olaraq tēşkil edildikdə yetişən nəslin nümayəndələrinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sēdaqət ruhunda tərbiyəsi işini günün tələbləri səviyyəsinə qaldırmaq olar.

II fəslin sonuncu yarımfəslə ***“İdman bōlmələrində yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sēdaqət ruhunda tərbiyəsi”*** adlanır. Bu yarımfəsilə yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sēdaqət tərbiyəsi üçün bir sıra yeni elmi ideyalarla yanaşı, öyrədici didaktik materialların hazırlanması və onların mēktəblilərə öyrədilməsi elmi sistem halında əks olunur. Hazırlanan öyrədici materiallar öyrədici eksperimental didaktik materiallar şəkildə sınaqdan keçirilmiş nəticələr cədvəllərdə öz əksini tapmışdır.

Yarımfəsildə göstərilir ki, “Xüsusi interaktiv məlumat”ların verilməsi ilə bağlı hazırlanan öyrədici materialların bölmə üzvlərinə aşılmasının nəticələri daha yüksək oldu. Çünki güləş, futbol, voleybol, basketbol, velosiped idmanı ilə bağlı hazırladığımız “Xüsusi interaktiv məlumat”lar birbaşa bölmələrin öz ixtisaslarına aid olduğu üçün daha böyük təsir gücünə malik olur. Beləliklə, məktəblilərdə dövlətə, dövlət rəhbərlərinə olan məhəbbət hissi güclənir. Bunu Yunan-Roma güləşi üzrə eksperimental bölmənin idmançı şagirdləri ilə aparılan sorğunun nəticələri də sübut etmişdir: Bu məqsədlə hər iki bölmənin idmançı şagirdlərinə aşağıdakı suallarla müraciət etdik:

1. Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində idmana münasibət necə olmuşdur?
2. Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində idmançılara münasibət necə olmuşdur?
3. Müstəqillik illərində idmana, idmançılara, o cümlədən pəhləvanlara münasibət haqqında nə deyə bilərsiniz?
4. İdmançılar beynəlxalq yarışlarda dövləti təmsil edəndə nə düşünməlidirlər?
5. İdmançıların dövlət mənafeinə xidmət etməsini nədə görürsünüz?
6. Dövlətə məhəbbəti necə izah edərsiniz?
7. Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqəti necə izah edərsiniz?
8. Əcnəbi idmançılar Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqəti nümayiş etdirə bilərlərmi?

Yunan-Roma güləşi üzrə eksperimental bölmənin idmançı şagirdləri ilə aparılan sorğunun nəticələri

Cədvəl 2

S/Nö	Cavablar	Eksperiment al bölmənin şagirdlərinin sayı	Cavabların səviyyəsi		
			Aşağı	Orta	Yuxarı
1.	1-ci sualın cavabı	20	-	1	19
2.	2-ci sualın cavabı	20	-	1	19
3.	3-cü sualın cavabı	20	-	1	19
4.	4-cü sualın cavabı	20	-	2	18
5.	5-ci sualın cavabı	20	-	1	19
6.	6-cı sualın cavabı	20	-	-	20
7.	7-ci sualın cavabı	20	-	1	19
8.	8-ci sualın cavabı	20	-	-	20

Cədvəldən göründüyü kimi, öyrədici materiallar əsasında iş aparılan eksperimental bölmənin idmançı şagirdləri artıq Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqətin mahiyyətini, məzmununu, məqsəd və vəzifələrini yüksək səviyyədə mənimsədiklərini milli dövlətçiliyə məhəbbəti əxlaqi norma kimi qəbul etdiklərini həm nəzəri, həm də praktik olaraq nümayiş etdirməyə layiq olduqlarını bildirirlər. Bunu cavabların səviyyəsindən daha aydın şəkildə görmək olar. Cavabların səviyyəsinə diqqət etsək, aşağı səviyyənin olmamasının şahidi olarıq. Orta səviyyəyə gəlincə isə təkcə 4-cü sualı cavablandıran 20 şagirddən ikisi orta səviyyəli cavab verdiyini görürük. Qalan 1, 2, 3, 5, 7-ci sualları müvafiq olaraq cavablandıranlardan cəmi 1 nəfəri orta səviyyəli cavab vermişdir. Yerdə qalan idmançı şagirdlərin 97 faizi yuxarı səviyyəli cavablar vermişdir. Bunların tam əksinə olaraq Yunan-Roma güləşi üzrə kontrol bölmənin idmançı şagirdləri ilə aparılan sorğunun cavabları çox aşağı olmuşdur. Aşağıdakı cədvələ diqqət etsək, bunu daha aydın görmüş olarıq.

Yunan-Roma güləşi üzrə kontrol bölmənin idmançı şagirdləri ilə aparılan sorğunun nəticəsi

Cədvəl 3

S/Nö	Cavablar	Kontrol bölmənin şagirdlərinin sayı	Cavabların səviyyəsi		
			Aşağı	Orta	Yuxarı
1.	1-ci sualın cavabı	15	14	1	-
2.	2-ci sualın cavabı	15	14	1	-
3.	3-cü sualın cavabı	15	13	2	-
4.	4-cü sualın cavabı	15	14	1	-
5.	5-ci sualın cavabı	15	14	1	-
6.	6-cı sualın cavabı	15	13	2	-
7.	7-ci sualın cavabı	15	14	1	-
8.	8-ci sualın cavabı	15	13	2	-

Cədvəli nəzərdən keçirdikdə tədqiqatın fərziyyəsinin doğruluğunu bir daha sübuta yetirən rəqəmlərin şahidi oluruq. Yəni kontrol bölmənin şagirdlərindən sorğuda iştirak edənlərin sayı eksperimental bölmənin şagirdlərinin sayından az olması, aşağı səviyyəli cavabların çox, orta səviyyəli cavabların cüzi, yuxarı səviyyəli cavabların sayının heç olmaması

faktlarını görmüş olarıq. Bu, o deməkdir ki, öyrədici materialları tətbiq etmədiyimiz kontrol bölmənin sorğuda iştirak edən idmançı şagirdlərinin 120 cavabından cəmi 11 cavab orta səviyyəli cavablar olmuşdur. Yuxarı səviyyəli cavab verən olmamışdır. Aşağı səviyyəli cavabların sayı isə 109 olmuşdur. Bu, o deməkdir ki, tədqiqat planına uyğun olaraq öyrədici materialları tətbiq etmədiyimiz, yalnız nəzarətdə saxladığımız kontrol bölmənin idmançı şagirdlərinin 96 faizi Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqətin mahiyyətini, məzmununu, məqsəd və vəzifələrini şərh edə bilməmişdilər. Bütün bunlara rəğmən yarımfəsildə deyilənləri ümumiləşdirərək aşağıdakı qənaətə gəlmək olar:

- Yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsi işinin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsinə imkan yaradan idman bölmələrinə cəlb olunması və bu bölmələrdə haqqında danışılan məsələnin məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil olaraq həyata keçirilməsi çox faydalıdır;

- IX-XI sinif şagirdlərindən təşkil olunmuş idman bölmələrində Azərbaycan dövlətçiliyinə məhəbbət ruhunda tərbiyə işlərinin elmi-pedaqoji metodik əsaslar üzərində qurulması mühüm əhəmiyyət kəsb edir;

- İdman bölmələrində şagirdlərə Azərbaycan dövlətçiliyi ilə bağlı nəzəri məlumatların mütəmadi olaraq verilməsi və bu zaman İKT-lərdən, xüsusilə monitor və planşetlər vasitəsilə belə məlumatların təsir gücünün artırılması idmançı şagirdlərlə yanaşı, digər məktəblilərin milli dövlətçiliyimizə sədaqət ruhunda tərbiyələndirilməsi işinin səmərəsini artırmış olur.

Dissertasiya ilə bağlı alınan **nəticələr** aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirilmişdir:

1. Yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi daim öz aktuallığı ilə diqqəti cəlb etdiyi üçün bu problemin daim mütəmadi olaraq məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil şəkildə həllinə çalışmaq zəruri hesab olunur.

2. Yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsində idman məşğələlərinin rolu böyük olduğu üçün bu tipli məşğələlərdə haqqında danışılan məsələnin həllinə geniş imkan yaranır.

3. İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqətinin, məhəbbətinin, hörmət və ehtiramının mahiyyətini aydınlaşdırmaqla, məqsədini və bu məqsəddən doğan vəzifələri düzgün müəyyənləşdirməklə yetişən nəslin ideya-siyasi tərbiyəsini günün tələbləri səviyyəsinə yüksəltmək olar.

4. Yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsini biz ilk dəfə olaraq ideya-siyasi tərbiyənin əsas komponentlərindən biri kimi müəyyənləşdirməklə akademik pedaqogikada tərbiyənin tərkib hissələrinin sırasını zənginləşdirdik. Beləliklə, Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixində ilk dəfə olaraq biz ideya-siyasi tərbiyənin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyə ideya-siyasi tərbiyənin komponenti kimi populyarlaşdı.

5. İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin elmi-pedaqoji ədəbiyyatda qoyuluşunu araşdırıb, öyrəniş, təhlil etdikdən və bu sahədə ciddi qüsurların olduğunu dəqiqləşdirdikdən sonra həmin qüsurların aradan qaldırılmasının imkanlarını və yollarını müəyyənləşdirməklə bu sahədə çalışan fiziki tərbiyə müəllimlərinə, sinif rəhbərlərinə və məşqçi müəllimlərə müvafiq istiqamətlər verdik. Bununla biz elmi pedaqogikamızın bir sıra zəruri, nəzəri məlumatlarla zənginləşdirilməsinə nail olduq.

6. İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsi işinin pedaqoji-psixoloji əsaslarını müəyyənləşdirməklə biz ilk dəfə olaraq ölkəmizin ümumtəhsil məktəblərində çalışan fiziki tərbiyə müəllimlərinə və məşqçi müəllimlərə haqqında danışılan problemin həlli üçün ən zəruri tövsiyələri vermiş olduq. Hansı ki, bu tövsiyələr uzun illər respublikamızın orta ümumtəhsil məktəblərində çalışan fiziki tərbiyə müəllimlərinə, məşqçi müəllimlərə və digər fənn müəllimlərinə yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi işində müəyyən istiqamət verəcək və metodik köməklik göstərəcəkdir.

7. İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin imkanlarını, səmərəli yollarını üzə çıxarmaqla bu sahədə çalışan bütün pedaqoji işçilərə istiqamət verdik və onlara elmi-pedaqoji-metodik cəhətdən köməklik göstərmiş olduq. Bütün bunları isə elmi pedaqogikanın tərbiyəşünaslıq bölməsinin zənginləşdirilməsi kimi dəyərləndirmək olar;

8. Fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində IX-XI sinif şagirdlərinə Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət və məhəbbətlə bağlı elmi-pedaqoji-metodik cəhətdən əsaslandırılmış məlumatların verilməsi məktəblilərin dövlətin idman naliyyətləri ilə bağlı apardığı siyasətə rəğbət hisslərini artırır və qüvvətləndirir.

9. İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinə Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqətlə bağlı məlumatların elmi-tərbiyəşünaslıq baxımından əsaslandırılmış variantının çatdırılması onları dövlətçiliyə

yaxınlaşdırır. Bu zaman həmin şagirdlərin dövlətə, dövlət rəhbərinə, onun yeritdiyi sağlam siyasətə olan rəğbət hissi yüksəlir. Belə idmançı şagirdlər idman geyimlərində əks olunan Azərbaycanın gerbinə müqəddəslik simvolu kimi baxır, Azərbaycan bayrağındakı türkçülüüyü, islamçılığı, müasirliyi özünün əxlaqi norması kimi qəbul edir, Azərbaycan himnini isə ölkəmizin bütün müvəffəqiyyətlərinin rəhni, mübarizə sədasi, məğlubedilməz rəmzi və qələbələrə səsləyən fantastik nəğmə hesab edirlər;

10. Fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində Ümummillil lider, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı Heydər Əliyevin simasında millil dövlətçiliyə sədaqətlə bağlı yuxarı sinif şagirdlərinə verilən məlumatlar onların dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsinə xüsusi şərait yaratmış olur. Belə məlumatlar şagirdləri dövlət rəhbərinin 24 illik siyasi rəhbər olaraq səmərəli fəaliyyəti dövründə xalqımızın ictimai, iqtisadi, mədəni inkişafına, eləcə də yetişən nəslin fiziki tərbiyəsinin formalaşdırılmasına göstərdiyi qayğıya qibtə ilə yanaşmağa təhrik edir;

11. Fiziki tərbiyə ilə bağlı dərslərdən kənar tədbirlərdə yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin səmərəli yollarını tətbiq etməklə onların dövlətə, dövlətçiliyə, dövlət rəhbərinə, dövlət rəmzlərinə olan məhəbbətini, hörmət və ehtiramını artırmaq olar. Belə bir təqdirdə beynəlxalq idman yarışlarının iştirakçısı olanlar yarış boyu bütün mübarizə əzmini, qələbə motivlərini böyük fəxarət hissi ilə dövlətə sədaqətə həsr etməyə, dövlətçiliyə məhəbbətə ithaf etməyə yönəldirlər.

12. İdman məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi işinin elmi-didaktik əsaslar üzərində qurulması yeni insan tərbiyəsi üçün stimull rolunu oynayır;

13. Orta ümumtəhsil məktəblərində idman məşğələlərinin iştirakçıları olan yuxarı sinif şagirdləri, fiziki tərbiyə müəllimləri, məşqçi müəllimlər, habelə idman bölmələrinin kuratorları ilə apardığımız müsahibələr, təşkil etdiyimiz eksperimental işə xidmət edən anket sorğularının və fərdi söhbətlərin təhlili göstərdi ki, məktəblilərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin düzgün qurulması onların hərtərəfli inkişafını təmin etməklə yanaşı, həm də ahəngdar inkişaf etmiş şəxsiyyətlər kimi formalaşdırır;

14. Eksperimental işin nəticələri sübuta yetirdi ki, istər fiziki tərbiyə dərslərində, istər dərslərdən kənar idman tədbirlərində, istərsə də idman bölmələrində IX-XI sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət tərbiyəsi işini məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil olaraq düzgün qurduqda

onların ideya-siyasi tərbiyəsini günün aktual tələbləri səviyyəsinə yüksəltmək olar;

15. Yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsində mühüm rol oynayan idman məşğələləri zamanı informasiya kommunikasiya texnologiyalarının, habelə müasir təlim texnologiyalarının, o cümlədən manitorların, planşetlərin gücündən istifadə etmək çox faydalıdır. Belə ki, idman məşğələlərində qeyd olunan texnologiyaların tətbiqi yuxarı sinif şagirdlərinin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin təsir gücünü artırmış olur;

16. Azərbaycan Respublikasının orta ümumtəhsil məktəblərində ibtidai siniflərdən başlayaraq “Azərbaycan dövlətçiliyi”, “Azərbaycan dövlətinə sədaqət”, “Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqətin pedaqogikası” kimi xüsusi kursların, seçmə kursların, yaxud dərnəklərin təşkili faydalı olardı;

17. Azərbaycan ali məktəblərinin müəllim hazırlığı ilə məşğul olan fakültələrində gələcək müəllimlərə istiqamət vermək üçün Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət tərbiyəsi ilə bağlı seçmə kursların keçirilməsi faydalı olardı;

18. Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının bədən tərbiyəsi və idman ali peşə istiqaməti üzrə təhsil alan tələbələrə şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi ilə bağlı hər hansı bir fənnin, yaxud seçmə kursların keçilməsi faydalı olardı;

19. Dövlət orqanları, rəsmi qurumlar tərəfindən “Dövlətə sədaqət ordeni”, “Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət medalı”, “Dövlətçiliyə sədaqətinə görə medal” kimi orden və medalların təsis edilməsi və dövlətə sədaqəti ilə ölkəyə şöhrət qazandıran idmançı şagirdlərin, bu sahədə xüsusi özəlliklərinə görə fərqlənən idmançıların, beynəlxalq yarışların qaliblərinin məhz belə orden və medallarla təltif edilməsi haqqında danışılan məsələnin müvəffəqiyyətli həllinə təkan vermiş olar.

Dissertasiya mövzusu ilə bağlı müəllifin aşağıdakı elmi **əsərləri** nəşr olunmuşdur:

1. Voleybol oyunu şagirdlərin tərbiyəsinin mühüm vasitələrindən biridir / Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının konfrans materialları, Bakı, 2013, s.158-160

2. Voleybol məşğələlərində şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi // Milli pedaqogika məktəbi, 2013, № 1, s. 45-51

3. İdman məşğələlərində şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının Elmi Xəbərləri, 2013, s.45-50

4. İdman məşğələlərində məktəblilərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsinin pedaqoji-psixoloji əsasları // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, 2013, № 2, s. 164-169

5. İdman məşğələlərində məktəblilərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyə işinin mahiyyəti // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, 2013, № 2, s. 34-38

6. Bədən tərbiyəsi və idman məşğələlərində şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyə olunmasını ləngidən səbəblər və onların aradan qaldırılması yolları // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, 2013, № 4, s. 100-105

7. Fiziki tərbiyə dərslərində və idman məşğələlərində şagirdlərə dövlət rəmzlərinə məhəbbətin tərənnümü // Pedaqoji Universitet Xəbərləri, 2013, № 2, s.306-310

8. Voleybol fiziki-mənəvi keyfiyyətlərin vəhdətini və dövlətçiliyimizə sədaqət ruhunu yaradan mühüm vasitədir // Milli pedaqogika məktəbi, 2013, № 2, s. 58-65

9. İdman məşğələlərində şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi / "Müasir təlim metodları və yeni pedaqoji texnologiyaların təlim-tərbiyə peosesində tətbiqi" mövzusunda həsr edilmiş Respublika konfransının materialları, Naxçıvan, 2013, s.166-169

10. İdman məşğələlərində Heydər Əliyev simasında yuxarı sinif şagirdlərinin milli dövlətçiliyimizə sədaqət ruhunda tərbiyəsi / Naxçıvan Muxtar Respublikasının 90 illik yubileyi ilə əlaqədar "Təhsil kurikulumları: nəzəri problemlər" mövzusunda keçirilmiş respublika konfransının materialları, Naxçıvan, 2014, s.114-117

11. İdman məşğələlərində Heydər Əliyev irsindən istifadə etməklə məktəblilərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi / Ümummilli lider H.Əliyevin anadan olmasının 91 illiyinə həsr olunmuş "Sivil bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin inkişaf istiqamətləri" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları, Bakı, 2014, s.497-502

12. İdman məşğələlərində Heydər Əliyev irsindən istifadənin yeri, rolu və əhəmiyyəti / "Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi və müasir təhsil konsepsiyaları" mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın materialları, Naxçıvan, 2014, s. 112-114

13. Воспитание школьников в духе преданности национальной государственности на спортивных занятиях // Педагогический науки, Полтава, 2014, с. 24-29

14. Heydər Əliyev irsi və idman məşğələlərində ondan istifadənin fəlsəfi əsasları // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, 2015, № 1, s. 114-117

15. Анализ игровой эффективности высококвалифицированных волейболистов различного амплуа // Здоровый образ жизни и физическое воспитание студентов и слушателей вузов, Москва, 2015, с. 200-207

16. İdman məşğələlərində Heydər Əliyev nümunəsində məktəblilərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyəsi // Milli pedaqogika məktəbi, 2015, № 1, s. 62-67

17. Idman məşğələlərində məktəblilərin milli dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsi // Pedaqogika, 2016, № 1, s. 46-51

Возможности и пути использования спортивных занятий в воспитании старшеклассников в духе верности к азербайджанской государственности.

Резюме

Диссертация состоит из восьми параграфов, двух глав, выводов и списка использованной литературы.

В первой главе нашли свое отражение суть проблемы, содержание цель и задачи исследования. В этой главе проведен анализ проблемы в научно-педагогической литературе и ее постановка в школьной практике.

В параграфах проведен научный анализ учебников, монографий, диссертаций и научных статей. Дана аналитическая информация о школьной практики в контексте данной проблемы. Вторая глава диссертации которая называется «Эффективные пути и возможности воспитания старших школьников 9-11 классов в духе национальной государственности во время спортивных занятий» состоит из 4-х параграфов. В ней раскрыто содержание воспитания школьников в духе верности к государственности Азербайджана.

В первом параграфе главы раскрываются пути и возможности воспитания старших школьников в духе верности и национальной государственности на уроках по физической культуре.

Раскрывается содержание воспитания старших школьников верности к национальной государственности на основе светлого образа и идей общенационального лидера азербайджанского народа Гейдара Алиева.

В третьем и четвертом параграфах соответственно рассмотрены разделы воспитания указанного контингента. Диссертация завершается выводами, предложениями и списком использованной литературы.

**Opportunities and ways of using the sports activities in the
education of high school students in a spirit of fidelity to the
Azerbaijan statehood**

Summary

PhD thesis consists of eight sections, two chapters, conclusion and authors' publications on the subject of the PhD thesis.

In the first chapter reflected the essence of the problem, the content of the goal and objectives of the study. This chapter analyzes the problems in the scientific and educational literature and its staging in school practice.

In sections conducted scientific analysis of the textbooks, monographs, dissertations and scientific articles. Given analytical information on school practice in the context of the problem.

The second chapter is called "Effective ways and possibilities of education of high school students in grades 9-11 in the spirit of nationhood during sports activities" consists of four sections. It reveals the content of education of pupils in the spirit of loyalty to the statehood of Azerbaijan.

In the first paragraph of the chapter is disclosed ways and possibilities of education of high school students in a spirit of loyalty and national statehood on the lessons of physical culture. Disclose the contents of education high school students of loyalty to the national state on the basis of the light image and ideas of the national leader of Azerbaijan people Haydar Aliyev.

The third and fourth sections respectively reviewed to the section of this training contingent. Thesis ends with conclusions, suggestions and authors' publications on the subject of the PhD thesis.

Министерство Образования Азербайджанской Республики
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

На правах рукописи

ЗАУР ДЖАЛИЛ оглы ГАДЖИЕВ

**ВОЗМОЖНОСТИ И ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
СПОРТИВНЫХ ЗАНЯТИЙ В ВОСПИТАНИИ УЧЕНИКОВ
СТАРШЕКЛАССНИКОВ В ДУХЕ ВЕРНОСТИ К
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ**

**5804.01 – Общая педагогика, история педагогики и
образования**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание учёной степени доктора
философии по педагогике**

БАКУ-2016